

บทที่

6

วิจัยเพื่อท้องถิ่น : บทบาทมหาวิทยาลัย ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Community-Based Research: University Role
in Sustainable Community Development

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม
Phenprapha Pattaranukrom

วิจัยเพื่อท้องถิ่น : บทบาทมหาวิทยาลัย ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Community-Based Research: University Role
in Sustainable Community Development

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม¹
Phenprapha Pattaranukrom

บทนำ

นโยบายการพัฒนาประเทศไทยภายใต้ “ประเทศไทย 4.0” มีอภิมหาผล หากยังมีการละเลยหรือนิ่งเฉยต่อความล้มเหลวในการพัฒนาชุมชนด้วยวิธีเดิม ในขณะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น แนวทางการพัฒนาแบบเดิมจึงไม่อาจเป็นทางออกในการแก้ปัญหาของชุมชนในระดับรากหญ้าอีกต่อไป บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นแหล่งความรู้ และเป็นที่ยึดพิงทางปัญญาของสังคม ในการหนุนเสริมและนำความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำวิจัยมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับชุมชน ด้วยแนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่มองภาพการทำงานระหว่าง การวิจัยกับการพัฒนาเป็นเนื้องานเดียวกันและเกื้อหนุนกัน ใช้ความรู้ที่ได้จากการทำวิจัย โดยนักวิจัยชาวบ้านเองกับความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้านแก้ปัญหาของตนเอง ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของปัญหาและมีหน้าที่ต้องแก้ปัญหาอันเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: วิจัยเพื่อท้องถิ่น; บทบาทมหาวิทยาลัย; การพัฒนาชุมชน

¹ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก เลขที่ 3 ซอยรามอินทรา 1 แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร 10220 (รองศาสตราจารย์) [phenpraphap191@yahoo.com] Phone : 0860760231

Abstract

Thailand's development policy under "THAILAND 4.0" could not be successful if failure of community development using the old method is still ignored. As society is rapidly changing, more complex problems arise. As a result, the old developmental approach can no longer be a solution to community problems at the grass-root level. This article aims to present the role of a university as a learning center and as society's intellectual refuge providing additional support, including research knowledge and expertise in Community-Based Research (CBR). CBR is a new paradigm that seamlessly links research and development. Knowledge gained from the research, work done by the community and knowledge from local wisdom are used for solving the community's own problems; as a result, the people, who have to deal with the problems and are responsible for solving the problems of the community, can learn. These are the key persons who drive the sustainable community development.

Keywords: Community-Based Research (CBR); University Role; Community Development

บทนำ

กระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศไทยภายใต้ "ประเทศไทย 4.0" เป็นนโยบายที่มุ่งเน้นการวางรากฐานการพัฒนาประเทศในระยะยาว เป็นจุดเริ่มต้นในการขับเคลื่อนทุกภาคส่วนของสังคมไปสู่ภาวะที่มั่นคง มั่นคง และยั่งยืนตามวิสัยทัศน์รัฐบาลเป็นรูปแบบที่มีการผลักดันการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ การปฏิรูปการวิจัย การพัฒนา และการปฏิรูปการศึกษาไปพร้อมๆ กัน โดยการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนภายใต้แนวคิด "ประชารัฐ" ด้วยเหตุนี้การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนภายใต้ "ประเทศไทย 4.0" จึงมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตามนโยบายด้านการขับเคลื่อน

การพัฒนาชุมชนของประเทศไทยนั้นได้ดำเนินการมายาวนานหากแต่เป็นแนวทางการพัฒนาแบบเดิมๆ ที่ไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาในชุมชนที่มีความซับซ้อนมากขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ ผลการพัฒนาจึงยังไม่เป็นที่พอใจของชุมชนโดยทั่วไปมากนัก ภาพของชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองและเป็นเพียงผู้ที่รอรับความช่วยเหลือไม่เคยหายไปจากสังคม หลายพื้นที่พบว่ายิ่งช่วยเหลือ (หรือพัฒนา) ประชาชนยิ่งอ่อนแอต้องพึ่งพารัฐมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนา โดยรัฐว่า รัฐไม่ได้ส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาสติปัญญา ศีลธรรม และจิตวิญญาณ แต่เป็นการพัฒนาที่ทำให้ชาวบ้านเป็นพลเมือง แรงงาน หรือผู้บริโภคที่ยอมจำนน เป็นพลเมืองที่ว่าง่าย หากแต่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน ในลักษณะธรรมชาติ มีความใกล้ชิดสนิทสนม มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน มิใช่เป็นการขยายอำนาจหรือการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน แต่ต้องให้ชุมชนได้คิดและแสดงออกตามที่ชุมชนต้องการอย่างแท้จริง (John Taylor Gatto, 2017) การพัฒนาชุมชนจึงต้องเป็นเรื่องของการจัดการศึกษาภาพและทรัพยากรในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนชุมชนโดยคนในชุมชนเอง กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นจากประสบการณ์จริงซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชน และเมื่อชุมชนใดมีความรู้และทักษะที่เหมาะสมในบริบทของชุมชนตนเอง ก็จะทำให้ชุมชนนั้นสามารถผ่านพ้นวิกฤติและก้าวไปสู่การพัฒนาชุมชนได้ตามนโยบายการพัฒนาประเทศ

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาและขับเคลื่อนชุมชนด้วยแนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) โดยการวิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นกระบวนการในการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มุ่งให้ชุมชนตั้งคำถามและค้นหาคำตอบด้วยตัวเอง โดยมีมหาวิทยาลัยแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญเป็นหน่วยหนุนเสริม เพื่อสร้างวัฒนธรรมการใช้ความรู้ในชุมชน ทำให้การวิจัยเป็นวิถีชีวิต รู้จักสร้างและใช้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาและขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

วิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการวิจัย

แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการทำวิจัยที่สำคัญ โดยการเริ่มจากคำถามว่าทำไมงานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกิดจากนักวิชาการจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่มีนักวิชาการลงไปทำงานวิจัยในชุมชนไว้มากมาย แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นนักวิจัยทำวิจัยแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เริ่มตั้งแต่การตั้งโจทย์วิจัยซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจัดการภัยพิบัติ ปัญหาด้านการจัดสวัสดิการ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ปัญหาการทำบัญชีกองทุนต่างๆ ในชุมชน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ต่างจากงานวิจัยที่ใช้แนวคิด “ท้องถิ่นนิยม” (Localism) ซึ่งเป็นแนวคิด พันธะผูกพันทางอารมณ์ที่มนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มมีต่อถิ่นของตน ทั้งด้านที่อยู่อาศัย ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณี สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ของตนเอง โดยในกระบวนทัศน์การวิจัยที่ใช้แนวคิดท้องถิ่นนิยมนี้ อาจเกิดขึ้นได้ในหลากหลายแง่มุมด้วยกัน เช่น การรณรงค์ให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมพื้นถิ่น ทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ซึ่งเป็นกระแสของชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตนเอง ซึ่งนักวิจัยไม่จำเป็นต้องเป็นคนในท้องถิ่น แต่อาจเป็นนักวิชาการหรือผู้ที่สนใจความเป็นท้องถิ่นนั้นๆ ก็ได้ อย่างไรก็ตามการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในที่นี้เป็นการเสนอแนวคิดการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวทางของฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (2547:11) ซึ่งการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นกำหนดให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา ต้องการแก้ปัญหาและเป็นผู้ที่จะใช้ผลงานวิจัยเป็นผู้ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย โดยผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนหลายครั้งจนกว่าจะตกผลึกในการถกเถียงและเห็นภาพของปัญหาที่คมชัดร่วมกัน แล้วนักวิจัยชาวบ้านก็เป็นผู้ที่ลงมือทำวิจัยค้นหาคำตอบเอง โดยการทดลอง ประเมินสรุป ทดลองซ้ำอย่างเป็นขั้นตอนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ต่างจากกระบวนการทดลองของนักวิจัยอาจารย์ในมหาวิทยาลัย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่ค้นพบในชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยที่ผู้สร้างความรู้คือผู้ใช้ และผู้ใช้คือผู้สร้างความรู้ ในตัวคนเดียวกัน (Presumes) การหาคำในยุคนั้นแห่งความรู้ ความรู้ถูกสร้างขึ้นมาใหม่ทุกวันในจำนวนมหาศาล ในขณะที่เดียวกันความรู้ที่มีอยู่ก็ล้าสมัยไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงกระบวนการการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ในการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดพลังปัญญาการเรียนรู้สามารถ แก้ปัญหาของชุมชนสังคมของตนเองได้ ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น มุ่งให้ชาวบ้านเจ้าของปัญหาเป็นนักวิจัยชาวบ้านที่สามารถหาคำตอบในการแก้ปัญหาตนเองโดยไม่ต้องมีนักวิชาการหรือคนนอกอีกต่อไป ซึ่งต่างจากการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้งานวิจัยจึงมิได้เป็นงานของนักวิชาการหรือเฉพาะอาจารย์ ในมหาวิทยาลัยอีกต่อไป หากแต่ชุมชนหรือชาวบ้านทุกคนสามารถเป็นนักวิจัยทำวิจัย เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ซึ่งกระบวนการวิจัย รวมทั้งผลการเรียนรู้ส่งผลต่อการสร้างคน การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาได้อย่าง ยั่งยืนมากกว่า ทั้งนี้ด้วยกระบวนการวิจัยทำให้ “คน” ในชุมชนต้องเข้ามาร่วมกระบวนการ คิด ตั้งคำถาม วางแผนและทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้จาก การทำงานวิจัยด้วยตนเอง เพื่อตอบคำถามหรือความสงสัยบางอย่างโดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีกระบวนการวิเคราะห์ ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการวางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่และในระหว่าง ลงมือทำก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรค อย่างสม่ำเสมอ จนในที่สุดก็จะสามารถสรุปบทเรียน เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะ ทำใหม่ให้ดีขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้สงสัยเอง หาคำตอบเอง นับเป็นการวิจัยแนวใหม่ของสังคม ซึ่งการวิจัยแนวนี้เบื้องต้นต้องการ การมีส่วนร่วม (Participation) ของคนที่เกี่ยวข้องและมีความปรารถนาอยากจะถูก ขึ้นมาหาทางเลือกทางรอดของการแก้ปัญหาของตนเองโดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีกลไกการเกื้อหนุนให้ชุมชนได้ช่วยกันพัฒนาโจทย์วิจัย

ที่คมชัดลึก และออกแบบการหาความรู้พื้นฐานบริบทและประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นตนเองเพื่อจะได้เข้าใจปรากฏการณ์ของชุมชนอย่างแท้จริงรวมถึงการออกแบบการปฏิบัติการร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วย (บัญชา แก้วส่อง, <https://vijaitongtin.wordpress.com>, 25 ตุลาคม 2558) นับเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์สรุปคำตอบและถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างนักวิจัยชาวบ้าน

ด้วยแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังกล่าวทำให้มหาวิทยาลัยซึ่งถือเป็นสถาบันหรือองค์กรที่มีความเชี่ยวชาญในการทำวิจัยอยู่แล้วได้มีโอกาสเข้าสู่การทำงานในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง และที่สำคัญในภาวะที่ประเทศกำลังเร่งปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์เพื่อการพัฒนาให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในยุคประเทศไทย 4.0 ที่มุ่งสร้างสังคมนวัตกรรม โดยสร้างนักวิจัยชาวบ้านด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือในการสร้างความรู้โดยชุมชนเพื่อชุมชนจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนชุมชนจากผู้ที่รอรับความช่วยเหลือมาเป็นผู้ที่จัดการตนเองภายใต้ทุนทางสังคม ทั้งองค์ความรู้ และทรัพยากรต่างๆ มากมายที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาของตนเอง วิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถกำหนดเป้าหมายที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งผลที่ได้รับจากงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในพัฒนาหรือวางแผนการแก้ไขปัญหาที่พบในชุมชนได้อย่างแท้จริง ปัจจุบันการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเริ่มมีบทบาทสำคัญที่หลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน รวมถึงชุมชนต่างๆ นำมาใช้ในการวิเคราะห์ศึกษา เพื่อสร้างองค์ความรู้และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา วางแผนการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยการสร้างความรู้ที่เหมาะสมผ่านกระบวนการที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นหลัก

จึงกล่าวได้ว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เบื้องต้นเป็นการเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นด้วยการร่วมคิด การตั้งคำถาม การวางแผนและร่วมกันค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ จากการลงมือปฏิบัติจริง (Action Research) โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างนักวิจัยชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชาวบ้านที่ร่วมในกระบวนการวิจัยได้เรียนรู้ มีผลงานและมีความสามารถในการแก้ไขปัญหา สร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาและขับเคลื่อนชุมชนของตนเองในทิศทางที่เห็นพ้องต้องกันโดยมีงานวิจัย

เป็นเครื่องมือในการหาคำตอบ ดังนั้นผู้ที่จะมาทำวิจัยได้นั้นต้องเป็นเจ้าของปัญหา เจ้าของพื้นที่ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือพื้นที่ ต้องมีใจปรารถนาอยากจะถูกขึ้นมาค้นหาความรู้ร่วมกับคนอื่นเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง ต้องร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เข้าใจตนเองว่าชุมชนเป็นใคร ชุมชนมาจากไหน ชุมชนจะไปทางไหน และต้องร่วมกันหาทางเลือกผ่านกระบวนการปฏิบัติการเพื่อหาทางออกของปัญหาที่เหมาะสมซึ่งการขับเคลื่อนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้มีกลไกที่เรียกว่าพีเลียง หรือหน่วยประสานงาน (Node) ซึ่งบทบาทนี้เองที่มหาวิทยาลัยสามารถเข้ามาทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยทำให้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยชุมชนมีความเข้มแข็งและเป็นผลงานที่มีคุณภาพสามารถนำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการสร้างนวัตกรรมในการแก้ปัญหาเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนได้จริง

คุณลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เป้าหมายอยู่ที่ “การสร้างสรรค์ปัญญา (ของคนทำวิจัย) เพื่อพัฒนาท้องถิ่น” (กาญจนา แก้วเทพ, 2553:26) ดังนั้นกระบวนการพัฒนานักวิจัยชาวบ้านจึงถือเป็นเป้าหมายหลักของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อย่างไรก็ตามความรู้ที่ได้จากการทำวิจัยจะต้องเป็นความรู้ซึ่งมีคุณค่าอยู่ที่การนำไปใช้แก้ไขปัญหาหรือสร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนของตนจะมีใช้ความรู้ที่เกิดขึ้นแล้ววางอยู่บนหิ้งไม่ได้มีการนำผลมาใช้อีกต่อไป และนักวิจัยชาวบ้านก็จะเป็นผู้ที่สามารถหาทางออกในการแก้ปัญหาหรือสร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมของตนเองได้อย่างสอดคล้อง และที่สำคัญนักวิจัยชาวบ้านเป็นผู้ลงมือทำวิจัยนั้นเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยมุมมองจากหลายๆ ด้าน การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงทำให้นักวิจัยชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงจากการที่เคยเป็นเพียงกลุ่มตัวอย่าง ไม่เข้าใจ และไม่ทราบถึงที่มาที่ไปของงานวิจัยและไม่เคยเห็นรายงานวิจัยที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านเป็นเพียงตัวประกอบรับรู้แต่เพียงว่างานวิจัยเป็นเรื่องของครูอาจารย์ นักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้บทบาทของชาวบ้านในกระบวนการวิจัยซึ่งจากเดิมเป็นกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลโดยไม่เคยรับรู้ความเป็นมาหรือที่มาที่ไปในการทำวิจัย และ

เมื่องานวิจัยเสร็จก็ไม่มีโอกาสในการนำผลการวิจัยไปใช้กลายเป็นนักวิจัยที่เป็นผู้กำหนดปัญหาการวิจัยและดำเนินการวิจัยเอง แน่แน่นอนว่าผลการวิจัยจะทำให้ชุมชนสามารถนำไปใช้ในการสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนของตน ซึ่งเป็นที่มาของวิธีการแก้ปัญหาหรือการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน (Research Based Development)

นอกจากนี้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังเน้นกระบวนการติดตั้งอาวุธทางปัญญาเพื่อยกระดับวิถีคิดแบบวิจัยให้แก่ชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมงานวิจัย นักวิจัยชาวบ้านจะเริ่มกระบวนการวิจัยโดยมีพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์ในการทำวิจัย โดยเฉพาะอาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่สนใจทำวิจัยในชุมชน ทั้งนี้การเป็นนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นนักวิจัยชาวบ้านจะเรียนรู้กระบวนการวิจัยไปตามขั้นตอนในการทำวิจัยและจะเรียนรู้เข้าใจงานวิจัยหลังจากที่ทำวิจัยเสร็จแล้ว ซึ่งแตกต่างไปจากการทำวิจัยแบบวิชาการที่นักวิจัยต้องเรียนรู้และเข้าใจเรื่องการทำวิจัยมาก่อนจึงจะลงมือทำวิจัยได้ มหาวิทยาลัยจึงเป็นกลไกเพื่อการหนุนเสริมที่สำคัญ โดยมีกระบวนการทำงานเชิงรุก (proactive) โดยอาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงต้องเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นสูง เรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยอาจารย์จากมหาวิทยาลัยซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการวิจัยระดับหนึ่งและนักวิจัยชาวบ้านที่มีความรู้และภูมิปัญญาในการใช้ชีวิตในชุมชนระดับหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการทำวิจัย และคุณค่าสำคัญของงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นก็คือการกระจายความรู้และปัญญาสู่ท้องถิ่น เป็นเครื่องมือขยายโอกาสทางการวิจัยซึ่งเป็นที่มาของการสร้างองค์ความรู้และเป็นองค์ความรู้ที่นำมาใช้จริงในชุมชน เปรียบเสมือนการสอนให้ชุมชนรู้วิถีตกปลาหรือให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำเบ็ดแทนการให้ปลา ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านรู้จักสร้างนวัตกรรมใหม่ที่เหมาะสมเพื่อแก้ปัญหาตนเองได้อย่างยั่งยืน นับเป็นปรัชญาที่สำคัญในการทำงานเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนต้องช่วยชุมชนเพื่อให้ชุมชนช่วยตัวเองได้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

ที่สำคัญการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีความเป็นสหวิทยาการและการบูรณาการสูง เนื่องจากโจทย์หรือประเด็นในการทำวิจัยเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนซึ่งเป็นการใช้ชีวิต

ในความเป็นอยู่จริง กล่าวคือในการดำเนินชีวิตของชุมชนย่อมต้องเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทุกศาสตร์ เช่น วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ รัฐศาสตร์ คณิตศาสตร์ กฎหมาย สาธารณสุขศาสตร์ การบริหารจัดการ เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินการวิจัยจึงต้องมีนักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชามาทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะการวิจัยที่เริ่มจากปัญหาชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถนำกระบวนการจัดการความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนแทนการอ่านทบทวนวรรณกรรมในการวิจัยกระแสหลักทั่วไป เพื่อให้ได้รับความรู้เพิ่มเติม อาจเป็นในรูปแบบการจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนระหว่างผู้มีประสบการณ์ การศึกษาดูงาน หรือการเชิญวิทยากรมาเล่าถึงประสบการณ์เน้นการใช้ประโยชน์ได้จริง จึงเห็นได้ว่าวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่เริ่มจากปัญหาที่ใกล้ตัวในชุมชนของนักวิจัยชาวบ้านเอง และเป็นงานวิจัยในลักษณะวิจัยและพัฒนา (Research and Development) หรือพัฒนาและวิจัย (Development and Research) อย่างแท้จริง ทำให้การทำงานพัฒนาและการทำวิจัยเป็นกระบวนการที่อยู่ในวิถีชีวิตชุมชนที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน โดยที่นักวิจัยจะมีความเข้าใจร่วมกันในทุกกระบวนการทำวิจัย

ตัวอย่างบทบาทมหาวิทยาลัยในการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยเกริกได้ขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าสู่ระบบงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 โดยการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กับมหาวิทยาลัยเกริก และรับแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนพันธกิจด้านการวิจัยของมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาชุมชน สังคมให้เข้มแข็งตามอัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัย “ภูมิปัญญาเพื่อสังคม” ทั้งนี้มหาวิทยาลัยเกริกได้ร่วมกับชุมชนในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นใน 4 เขตพื้นที่ ได้แก่ บางเขน หลักสี่ ดอนเมือง และสายไหม โดยเริ่มต้นจากเขตบางเขนก่อน แล้วจึงได้ขยายพื้นที่ไปในอีก 3 เขตพื้นที่ และได้มีการพัฒนาโจทย์วิจัย เพื่อท้องถิ่นมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีความเชื่อและได้พิสูจน์แล้วว่าไม่ใช่อาจารย์มหาวิทยาลัยเท่านั้นที่สามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแสวงหาความรู้ แต่ชาวบ้านในชุมชนก็สามารถใช้เหตุ ใช้ผล ใช้ข้อมูลและนำไปสู่การทดลอง

ปฏิบัติจนได้ข้อสรุปเพื่อตอบโจทย์ของตนเองได้ (ปิยะวัตติ บุญ-หลง, 2559 : 65) จากการสังเคราะห์ชุดความรู้จากประสบการณ์ในการเป็นที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยเอกรีกในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาระบบและกลไกหน่วยวิจัยเพื่อชุมชนในมหาวิทยาลัยเอกรีก” (เพ็ญประภา ภัทรานุกรม และคณะ, 2559: 88) สามารถสรุปบทบาทของมหาวิทยาลัยเอกรีกในการสนับสนุนกระบวนการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนในเขตบางเขนและสายไหมได้ดังนี้

1. กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1.1 การเลือกพื้นที่ในการทำวิจัย

ก่อนการพัฒนาโจทย์งานวิจัย การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายเพื่อเป็นพื้นที่วิจัยนับเป็นเรื่องสำคัญที่มหาวิทยาลัยจะต้องดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนงานวิจัย โดยการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่วิจัยร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ซึ่งฝ่ายพัฒนาชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ และได้ร่วมกันกำหนดเกณฑ์เพื่อคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายในเบื้องต้น คือ 1) ต้องเป็นชุมชนที่มีเครือข่ายของประชาชนเพื่อดูแลปัญหาของพื้นที่ 2) ประชาชนในชุมชนมีจิตอาสา เสียสละในการดูแลชุมชน 3) ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง 4) พื้นที่ชุมชนยังประสบปัญหาที่ต้องการแก้ไขโดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม และ 5) มีศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยเป็นประธานหรือเป็นผู้นำในชุมชนทำให้การทำงานระหว่างชุมชนและมหาวิทยาลัยมีความสะดวกและรวดเร็ว จากเกณฑ์การคัดเลือกนี้ทำให้มหาวิทยาลัยเอกรีกสามารถกำหนดชุมชนพื้นที่เป้าหมายคือชุมชนบางบัวในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยเอกรีก

1.2 เมื่อได้พื้นที่ในการทำวิจัยแล้ว ต่อไปก็เป็นขั้นตอนในการพัฒนาโจทย์หรือปัญหาของการวิจัยที่ต้องมาจากความต้องการเพื่อการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้กวิจัยอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเอกรีกและนักวิจัยชาวบ้านจากชุมชนบางบัวต้องมีการพบปะพูดคุยจนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าปัญหาของชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาอะไรบ้าง แล้วจึงจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่มีมากมายของชุมชนว่าปัญหาใดบ้างเป็นปัญหาที่ต้องใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา ทั้งนี้

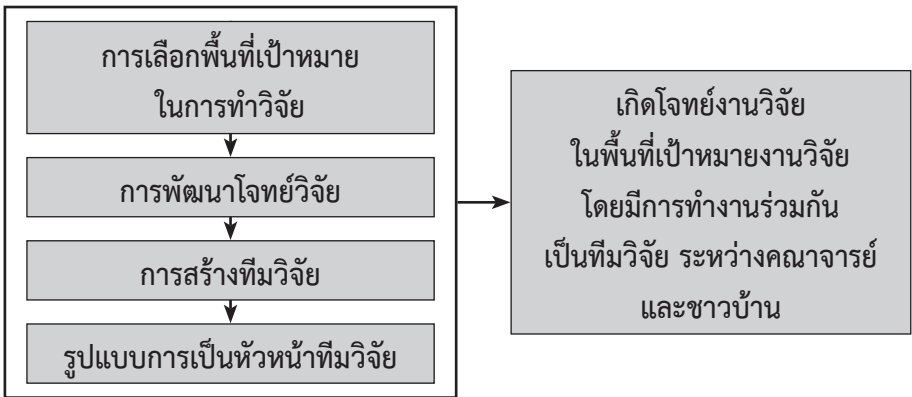

กระบวนการสะท้อนปัญหาของชุมชน เพื่อคัดกรองเป็นโจทย์วิจัยโดยนักวิจัยอาจารย์ของมหาวิทยาลัยเกริกซึ่งในเบื้องต้นนั้นมีข้อจำกัดมากมาย แต่ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปโครงการวิจัยโดยการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชาวบ้านเพื่อหาคำตอบในการแก้ปัญหาชุมชนดังนี้

1. โครงการ “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว”
2. โครงการ “การจัดการความรู้ทางการบัญชีและการบริหารการเงินเพื่อพัฒนากลุ่มธุรกิจช่างชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร”
3. โครงการ “การจัดการความรู้การจัดการทำบัญชีกองทุนเมือง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน เพื่อบริหารจัดการกองทุนเมืองให้มีประสิทธิภาพ”
4. โครงการ “แนวทางการจัดการขยะของเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร”
5. โครงการ “แนวทางการบริหารจัดการสวัสดิการเครือข่ายองค์กรชุมชนเขตบางเขน”
6. โครงการ “แนวทางการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมโดยเครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว”
7. โครงการ “รูปแบบการพัฒนาและฟื้นฟูสวนเกษตรชุมชนเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนพุนทรัพย์ เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร”
8. โครงการ “แนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินธรณีสงฆ์ของชุมชนอย่างมั่นคงในเขตสายไหม” และ
9. โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเขตสายไหม”

โดยทีมนักวิจัยอาจารย์และทีมนักวิจัยชาวบ้านร่วมกันทำงานเพื่อหาโจทย์วิจัยนี้เป็นระยะเวลากว่า 3 เดือน เพื่อให้ได้โจทย์งานวิจัยที่มาจากนักวิจัยชาวบ้านจริงๆ และอยู่ในความถนัดหรือความเชี่ยวชาญของทีมนักวิจัยอาจารย์ซึ่งเมื่อได้พูดคุยและร่วมประชุมเพื่อสรุปประเด็น จึงทำให้เกิดโจทย์งานวิจัยในที่สุดนอกจากนี้การสร้างทีมนักวิจัยในแต่ละทีมนั้นก็มีรูปแบบการเป็นหัวหน้าทีมที่แตกต่างกัน บางโครงการมีหัวหน้าทีม

ที่เป็นนักวิจัยอาจารย์อยู่ในทีมเพียงคนเดียวแต่ในบางโครงการมีนักวิจัยอาจารย์หลายคน ส่วนนักวิจัยชาวบ้านนั้นมีตั้งแต่ 7-15 คน แล้วแต่ว่านักวิจัยชาวบ้านสนใจจะร่วมเป็นนักวิจัยในโครงการใด ทั้งนี้รูปแบบการเป็นหัวหน้าทีมของนักวิจัยอาจารย์มีความแตกต่างกันเนื่องจากเงื่อนไขที่ต่างกัน กล่าวคือ หากนักวิจัยอาจารย์มีความเชี่ยวชาญการวิจัยพอสมควรก็อาจเป็นนักวิจัยอาจารย์คนเดียวแต่ส่วนใหญ่ทีมวิจัยจะมีนักวิจัยอาจารย์ 3-5 คน เนื่องจากต้องการความรู้ที่หลากหลายในการตอบโจทย์งานวิจัย ทั้งนี้กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพข้างล่าง

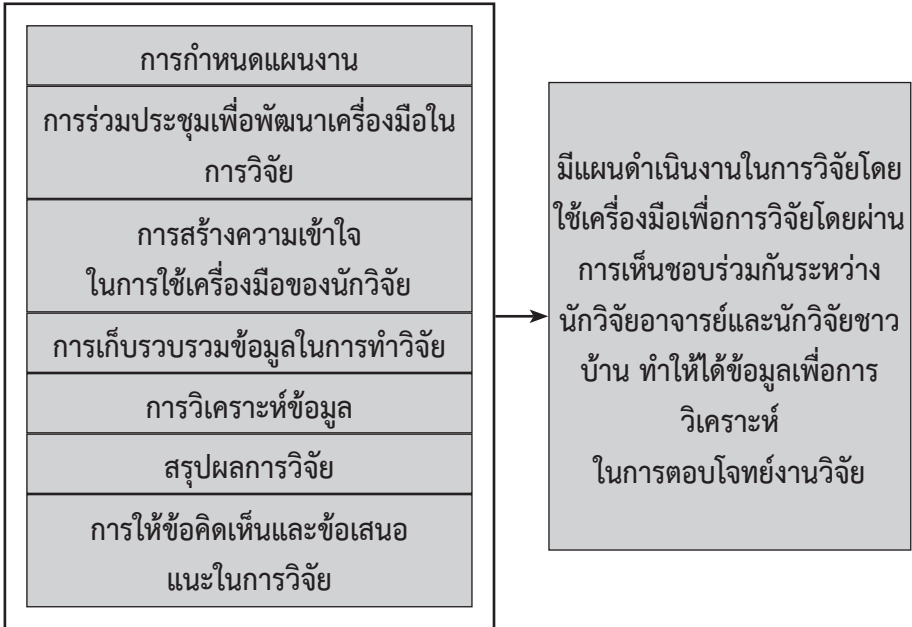
แผนภาพที่ 1 กระบวนการก่อนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

2. กระบวนการระหว่างการทำวิจัย

ในกระบวนการระหว่างการทำวิจัย ทีมวิจัยทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องมีการกำหนดแผนงาน และระยะเวลาเพื่อพบปะกัน ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งในกระบวนการนี้ทีมวิจัยมักปรึกษาหารือเพื่อพัฒนางานวิจัย ทั้งการร่วมกันพัฒนาเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการอบรมให้นักวิจัยมีความเข้าใจวิธีการพัฒนาและใช้เครื่องมือรวมถึงเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล การฝึกทดลองการเก็บข้อมูลเพื่อให้นักวิจัยชาวบ้านได้เข้าใจในการใช้เครื่องมือเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยของตนเอง

หลังจากนั้นทีมนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ต้องร่วมกันหาข้อสรุปของงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ซึ่งเป็นขั้นตอนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สำคัญที่ต้องมีบทบาทร่วมกันในการวิเคราะห์ข้อมูล ระหว่างนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน อีกทั้งนักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านจะต้องให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ต่องานวิจัยร่วมกัน

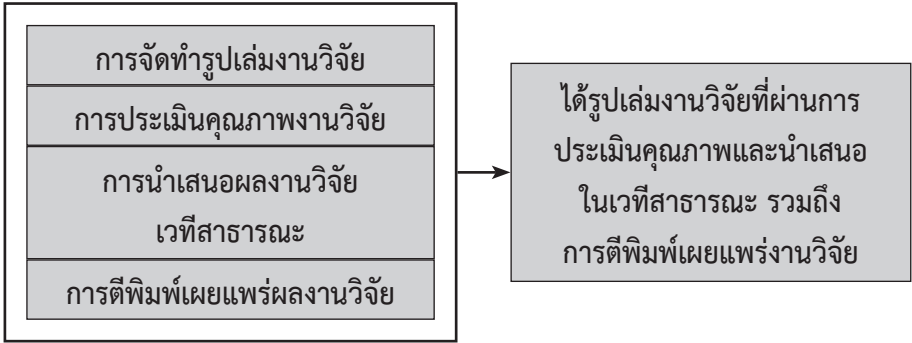

แผนภาพที่ 2 กระบวนการระหว่างการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3. กระบวนการหลังการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เมื่อกระบวนการวิจัยได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว นักวิจัยอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดทำรูปเล่มงานวิจัย มีการแบ่งหน้าที่เพื่อการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อประเมินคุณภาพงานวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิในเวทีต่างๆ หรือเวทีสาธารณะหลายครั้งโดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งการนำเสนอผลการวิจัยนี้เองที่เป็นเวทีสำคัญที่ทำให้นักวิจัยชาวบ้านเรียนรู้ในการจัดระบบความรู้ สร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจให้แก่ักวิจัยชาวบ้านที่ได้นำเสนอผลงานของตนเองจากโครงการ

งานวิจัยในพื้นที่ของตน อีกทั้งยังมีการร่วมกันฝึกเขียนบทความจากงานวิจัยเพื่อการตีพิมพ์เผยแพร่งานวิจัย

แผนภาพที่ 3 กระบวนการหลังการทำวิจัย

จากการร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยเกริก นอกจากชุมชนจะได้เรียนรู้การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน โดยกระบวนการวิจัยแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าระบบและกลไกการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการวิจัยของมหาวิทยาลัย โดยยุทธศาสตร์การวิจัยของมหาวิทยาลัยได้กำหนดบทบาทของมหาวิทยาลัยในการเป็นกลไกหนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัย โดยมหาวิทยาลัยได้ให้การสนับสนุนทุนการวิจัยแก่คณาจารย์สำหรับการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นในสาขาวิชาที่ตนเองเชี่ยวชาญเพิ่มเติมจากการได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนากระบวนการวิจัยของมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะการพัฒนาโจทย์หรือข้อเสนอโครงการวิจัย เพื่อท้องถิ่นต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยทั้งก่อนกระบวนการวิจัยและระหว่างดำเนินการวิจัย มหาวิทยาลัยได้มีการส่งเสริมการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยการจัดอบรมให้ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงมีการศึกษาดูงานการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ เพื่อให้นักวิจัยชาวบ้านและนักวิจัยอาจารย์เกิดความเข้าใจและเกิดความเชื่อมั่นต่อการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของตนเอง ทั้งนี้ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเมื่อทำแล้ว พบว่ามหาวิทยาลัยได้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างคุ้มค่า

ทำให้เกิดบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอน การบริการวิชาการแก่สังคม และการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม ตามพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยได้อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ได้รับประโยชน์อย่างมากเช่นเดียวกัน กล่าวคือการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้เกิดนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาชุมชน เกิดนวัตกรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงในชุมชน เช่น จากโครงการภัยพิบัติทำให้ชุมชนได้ข้อสรุปในการวางแผนภัยพิบัติของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว วิธีการอยู่ร่วมกับน้ำอย่างมีความสุข รวมถึงรูปแบบและเส้นทางในการอพยพหากสภาพภัยพิบัติถึงขั้นวิกฤติ หรือโครงการพัฒนาและฟื้นฟูสวนเกษตรชุมชนเมือง ทำให้ชุมชนเกิดภาคีเครือข่ายในการทำงานอย่างกว้างขวางและเกิดนวัตกรรมใหม่ๆ ของชุมชนในการปรับสภาพดินที่เสียเนื่องจากเหตุการณ์น้ำท่วม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชได้ให้กลับมาเป็นดินที่สามารถปลูกพืชได้ใหม่ ชุมชนได้กลับมาทำสวนเกษตรร่วมกันทำให้เกิดการฝึกการคิดวิเคราะห์ ลงมือทำงานจริงในสิ่งที่สนใจ ทำงานร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญในการได้มาซึ่งนวัตกรรมที่เหมาะสมของชุมชน สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

อย่างไรก็ตาม ระบบและกลไกงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะดำเนินไปได้ รวมถึงการเรียนรู้โดยการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น ต้องมีกลไกสนับสนุนจากภาคีภายนอกประกอบด้วย การได้รับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก มีการประสานงานและได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นอกจากนี้การกำหนดตัวชี้วัดคุณภาพการศึกษาในการดำเนินงานตามภารกิจของอุดมศึกษา ทั้งของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ที่ได้กำหนดพันธกิจให้มหาวิทยาลัยต้องทำวิจัย หรือการทำงานด้านบริการวิชาการที่เป็นรูปธรรมกับชุมชนท้องถิ่นภายนอกโดยรอบมหาวิทยาลัย นับเป็นภาคส่วนที่สำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยเกริก และที่สำคัญกว่านั้นก็คือการที่มหาวิทยาลัยสามารถสร้างนักวิจัยชาวบ้านในชุมชนที่สามารถลงมือทำงานวิจัยได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งพานักวิชาการจากมหาวิทยาลัยอีกต่อไป อันจะส่งผลให้การพัฒนาชุมชนและสังคมมีความต่อเนื่องและยั่งยืน

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

วิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เป็นนักวิจัยอย่างแท้จริง ได้เรียนรู้กระบวนการหาคำตอบได้คิดวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนอย่างจริงจัง เกิดนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาของตนเองด้วยงานวิจัยอันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองดังที่ได้กล่าวแล้ว ความรู้ที่ได้มาจึงเป็นความรู้ที่ผู้ใช้ความรู้นั้นเป็นผู้ทำวิจัยเองสามารถปิดช่องว่างระหว่างการวิจัยกับการพัฒนาที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี ชุมชนสามารถคิดค้นหาวิธีการใหม่ ทั้งที่เป็นนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางสังคม เพื่อแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาที่มีบริบทเฉพาะแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนในกระบวนการค้นหาคำตอบไปพร้อมๆ กันนี้ส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและกลายเป็นกลไกที่จะจัดการแก้ปัญหา ร่วมกันในระยะต่อมา แม้เมื่อโครงการวิจัยได้สิ้นสุดลงแล้วก็ยังมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สำหรับการแก้ปัญหาในพื้นที่ระยะยาวได้ ดังนั้นคำตอบต่อคำถามที่ว่าทำอย่างไรชุมชนจะได้ใช้ประโยชน์จากการวิจัย ก็คือจะต้องทำให้วิถีวิจัยอยู่ในวิถีชุมชน ให้ชาวบ้านได้เป็นผู้ลงมือทำ และได้เรียนรู้จึงจะสามารถใช้ประโยชน์จากงานวิจัยได้เต็มที่

ทั้งนี้ความรู้ที่ได้จากการสร้างสรรค์ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ชาวบ้านเป็นนักวิจัย ไม่ได้เกิดขึ้นและอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ต้องมีบริบทและมีพลวัต นั่นคือต้องมีการสร้างความรู้สู่นวัตกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ มีการสั่งสมความรู้ และการแลกเปลี่ยนผ่านเวทีต่างๆ จึงจะเป็นความรู้ที่มีชีวิตไม่หยุดนิ่ง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ แต่ทั้งหมดนี้ต้องมีการจัดการให้เกิดขึ้น ในการผลักดันให้ผลงานวิจัยนำไปสู่การใช้ประโยชน์หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชนได้นั้น พบว่าการใช้ประโยชน์จากการวิจัยมีอยู่หลากหลายระดับของความเข้มข้น กล่าวคือ ในเบื้องต้นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ได้แก่ งานที่ศึกษาสถานการณ์ของปัญหาใหญ่ๆ ในชุมชน เช่น ปัญหาเด็กเยาวชน ปัญหาผลประโยชน์ของชุมชนในทางทะเล ปัญหาการปฏิรูปทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นเพียงการทำทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในชุมชน ไม่ได้หวังผลทางด้าน การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาที่ชัดเจน ซึ่งการจัดการในงานวิจัยประเภทนี้ให้เกิดประโยชน์ได้ต้องเริ่มตั้งแต่ต้นทาง คือการพัฒนาโจทย์การวิจัยที่ทำให้แน่ใจได้ว่าการทำงานวิจัยนี้จะเป็นการทำงานที่รู้ว่าจะเกิดประโยชน์

ต่อชุมชนในด้านไหน จะมีหน่วยงานหรือองค์กรใดในชุมชนที่เกี่ยวข้องบ้าง และเมื่อสิ้นสุดโครงการได้ผลงานวิจัยแล้วก็ต้องมีการการจัดเวทีคืนข้อมูลสู่คนในชุมชนหรือจัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยต่อชุมชนและสาธารณะ รวมถึงการพิมพ์ผลงานวิจัยเผยแพร่ เนื่องจากเป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ

นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ต้องการตอบคำถามที่เฉพาะเจาะจง แต่อาจมีหน่วยงานหรือองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องหรือนำไปใช้การจัดการเพื่อให้งานวิจัยประเภทนี้ไปสู่ผู้ที่ต้องการใช้ได้จำเป็นต้องมีการจัดกระบวนการเสริมเติมเต็ม เช่น การประชุมรายงานความก้าวหน้าทุกระยะ 6 เดือน โดยให้องค์กรหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมให้ความเห็นด้วย การเยี่ยมชมโครงการในชุมชน การจัดเวทีคืนข้อมูลสู่คนในพื้นที่ และในบางกรณีที่เป็นการค้นพบความรู้หรือเทคนิควิธีการใหม่ จะต้องมีการสนับสนุนการจดสิทธิบัตรหรือสนับสนุนให้นำผลวิจัยไปเสนอที่ประชุมระดับชาติหรือนานาชาติในประเด็นของการทำงานชุมชนเพื่อการแลกเปลี่ยนที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นด้วย ส่วนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มุ่งสร้างความรู้เพื่อเปลี่ยนหรือหนุนเสริมระบบการทำให้งานให้ดีขึ้นซึ่งอาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนต่างๆ ในหลายหน่วยงาน จำเป็นต้องมีการวางระบบการจัดการที่เข้มข้นมากขึ้น เพราะเป็นการทำงานวิจัยควบคู่ไปกับการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ของผู้ปฏิบัติงานที่เป็นกลไกขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาชุมชน เป็นการสร้างความรู้สู่นวัตกรรมที่ต้องอิงกับบริบทชุมชนและต้องอาศัยจังหวะและโอกาสที่ทำให้งานวิจัยนั้นสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น กรณีการสร้างความรู้เพื่อสนับสนุนการจัดการภัยพิบัติในพื้นที่ชุมชนริมสายคลองบางบัวที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องกันในหลายชุมชน ต้องมีการจัดการเพื่อส่งเสริมให้มีการนำผลงานหรือข้อค้นพบจากงานวิจัยมาพูดคุยถกเถียงแลกเปลี่ยนกันระหว่างนักวิชาการหลายด้านหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชนด้านภัยพิบัติ เกิดเป็นความรู้ที่สะสมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ในเวทีไปปรับการใช้ในการบริหารจัดการภัยพิบัติหรือกำหนดเงื่อนไขการเจรจาที่จะไม่ทำให้ชุมชนเสียโอกาสในการเจรจาดูรองกับหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น หรือกรณีการวิจัยเพื่อมุ่งพัฒนาชุมชน ต้องมีการประเมินสถานการณ์นโยบายใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกลไกภาคีความร่วมมือที่เป็นแกนขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน

การสรุปกระบวนการทำงานและผลที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ไปสู่นโยบาย เพื่อให้ระบบ มีการปรับตัวที่เร็วขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการแก้ปัญหาของคนในชุมชนได้จริง ตลอดจนการสื่อสารความเคลื่อนไหวให้เครือข่ายได้รับทราบในทุกๆ ระยะ การจัดการ ในระดับนี้เป็นการจัดการวิจัยในลักษณะที่มุ่งสร้างผลต่อการเรียนรู้สู่ส่วนนวัตกรรมชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

สรุป

บทบาทของมหาวิทยาลัยในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยมีกระบวนการในการ สร้างนักวิจัยชาวบ้านเพื่อนำความรู้ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยไปใช้แก้ปัญหาเพื่อขับเคลื่อน การพัฒนาชุมชนได้จริงอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อการ พัฒนาจากงานวิจัยซึ่งนับได้ว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น จากข้อค้นพบของชุมชนเองและสามารถนำไปพัฒนาสู่นวัตกรรมที่เหมาะสมเพื่อ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้การพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ส่งผลต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หรือภาคีที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาในเชิงบวกทุกภาค ส่วนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม กล่าวคือชุมชนเกิดนักวิจัยชาวบ้านในชุมชนและ ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและเกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาชุมชนโดยใช้วิจัยเป็นฐาน อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มหาวิทยาลัยได้ผลงานวิจัยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้จริงในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม อาจารย์ได้พัฒนาความรู้ใหม่จาก การทำวิจัย รวมถึงสามารถบูรณาการการวิจัยกับการเรียนการสอน การบริการวิชาการ และการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการนำผลงานวิจัยไปขอ กำหนดตำแหน่งทางวิชาการ แหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยก็บรรลุเป้าหมายในการสนับสนุน ให้มหาวิทยาลัยทำงานวิจัยในชุมชนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง และที่สำคัญ กว่านั้นก็คือมหาวิทยาลัยต้องทำให้ชุมชนเกิดนักวิจัยที่สามารถพัฒนาโครงการ งานวิจัยและเข้าถึงแหล่งทุนได้ด้วยตนเอง สามารถนำผลการวิจัยมาเป็นฐานในการพัฒนา ชุมชนตนเองตามแนวทางวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ได้อย่าง มีประสิทธิภาพ จึงนับเป็นประโยชน์ที่คุ้มค่าต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนสอดคล้อง กับวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศไทย 4.0 ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *คุณลักษณะ & วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.
- ปิยะวัตติ บุญ-หลง. (2559). *ผู้แพ้ถางงานวิจัยชาวบ้านในวิถีวิจัยในมหาสมุทรความรู้*. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- เพ็ญประภา ภัทรานุกรม และคณะ. (2559). *แนวทางการพัฒนาระบบและกลไกหน่วยวิจัยเพื่อชุมชนในมหาวิทยาลัยเกริก*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยเกริก.
- บัญชา แก้วส่อง. *หนึ่งชุมชนหนึ่งงานวิจัย : การเตรียมคนฐานรากเพื่อเข้าสู่เมืองไทย 4.0*. (25 ตุลาคม 2558). สืบค้นจาก <https://vijaitongtin.wordpress.com>.
- John Taylor Gatto. (2017). *Dumping Us Down*. 25th Anniversary Ed. New York : Douglas & McIntyre.